

Razumkov
centre

УКРАЇНА: ВІД ВІЙНИ ДО МИРУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ

Аналітичні оцінки
Листопад 2024

I.

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ОБОРОНА: ГОЛОВНІ ПОДІЇ, ПРОЦЕСИ, ТЕНДЕНЦІЇ

Листопад 2024 р. відзначився черговим та якісно новим витком ескалації російсько-української війни. Протягом місяця військово-політичне керівництво росії ще більше активізувало наступальні дії на фронті та вдалося до безпрецедентних кроків у контексті ядерного шантажу. Путін – відразу після затвердження оновленої ядерної доктрини, що деталізує та розширює перелік сценарії застосування ядерної зброї – віддав наказ на завдання удару по території України стратегічною балістичною ракетою-носієм ядерної зброї. Російська сторона, очевидно, переслідує мету досягнути максимальних територіальних завоювань і, за можливості, кардинальних змін на театрі воєнних дій в очікуванні імовірного початку переговорів після інавгурації Д. Трампа. Протягом місяця також з'явилися повідомлення про можливу причетність російських спецслужб до низки диверсій на території європейських країн.

Результати президентських виборів у США, очевидно, стали ключовим, хоча й не єдиним, фактором впливу як на динаміку бойових дій, так і на перебіг дискусій стосовно політико-дипломатичного врегулювання конфлікту. Стратегічна невизначеність стосовно політики новообраного президента США підштовхує сторони конфлікту до максимального підсилення позицій в очікуванні імовірної реалізації Д. Трампом його намірів швидкого завершення війни шляхом примусу москви та Києва до переговорів. «Фактор Трампа» також спонукав адміністрацію Президента Байдена до ухвалення низки відтермінованих рішень, у т. ч. зняття заборони на удари ракетами західного виробництва по території рф, а європейських партнерів – до активізації власної ролі у підтримці України в разі скорочення американської допомоги після зміни адміністрації Білого дому.

БОЙОВІ ДІЇ

Протягом листопада, попри несприятливі погодні умови та аномально високі втрати, російська сторона утримувала ініціативу на театрі воєнних дій і наростила темпи наступальних операцій практично вздовж всієї лінії бойового зіткнення. Ситуація для української сторони залишається критичною з огляду на утримання противником ініціативи завдяки, насамперед, перевагам у живій силі та засобах ураження, а також [готовності до надмірних бойових втрат](#). Сили Оборони України не допустили т. зв. «обвалу фронту», про загрозу якого вже протягом кількох місяців ведуться дискусії у вітчизняному та зарубіжному інформаційному просторі. Загалом, попри очевидний факт постійного просування, противник так і не зумів розвинути тактичні здобутки в оперативний успіх (прорив фронту), що на даному етапі залишається неймовірно складним завданням для обох сторін, з огляду на [характер збройного протистояння та роль новітніх технологій](#).

Зберігається тенденція до збільшення інтенсивності російських атак на об'єкти військової та цивільної інфраструктури України. В ніч проти 28 листопада, після тримісячної перерви, противник здійснив масовану ракетно-дронову атаку (120 ракет і 90 БпЛА), що тривала більше дев'яти годин і призвела до людських [жертв та значних руйнувань](#) цивільної, переважно енергетичної інфраструктури, що своєю чергою спричинило тривалі відключення електропостачання для промислових і побутових споживачів. Окрім того, протягом місяця російські військові завдавали цілеспрямованих ударів по житлових будинках, що є ще однією складовою терористичних практик ведення війни, заборонених міжнародним правом.

20 листопада росіяни вперше застосували стратегічну ракету середньої дальності «Орешник» з неядерною гіперзвуковою боеголовкою для удару по м. Дніпро, що, [за словами путіна](#), «було відповіддю на удари ракетами західного виробництва ATACMS і Storm Shadow по військових цілях на російській території». Ця атака, з огляду на відносно незначні руйнівні наслідки, переслідувала насамперед цілі демонстрації рішучості кремля до чергового витка ескалації (в т. ч. ядерної) з метою залякування партнерів України. Окрім того, практично в той самий час сталася низка інцидентів у Балтійському морі, коли через «невідомий зовнішній фактор» були [пошкоджені підводні комунікаційні кабелі](#).

МИРНИЙ ПРОЦЕС

Наразі невідомо коли можуть стартувати перші практичні кроки з політико-дипломатичного врегулювання конфлікту, але дедалі більш очевидною є перспектива [складного вибору](#), який належить зробити Україні – «продовжувати боротьбу, втрачаючи людей і виснажуючи країну затяжною війною, або підписати погану угоду з росією», усвідомлюючи «надійність» таких угод.

Наприкінці листопада Президент України В. Зеленський зробив низку заяв (переважно під час інтерв'ю зарубіжним ЗМІ), що свідчать про його потенційну готовність до перегляду максималістських цілей, яких мала б досягти Україна для завершення війни. Ще донедавна Зеленський наполягав на готовності українців воювати до повернення всіх захоплених росією територій, але в останніх заявах він дає сигнал готовності до припинення вогню за умови отримання надійних зовнішніх гарантій безпеки у формі членства в НАТО.

Однак, навіть з огляду на пом'якшення української позиції, вона також виглядає не надто реалістичною за поточних умов. НАТО, як і раніше, не демонструє консенсусу стосовно запрошення України, а путін не проявляє реального інтересу до переговорів як таких, а тим паче готовності до будь-яких компромісів.

На тлі російської офіційної бравади стосовно впевненості у перемозі над Україною та готовності вести війну, всередині росії спостерігаються певні процеси, що можуть свідчити

про приховану підготовку до переговорів з припинення вогню. Так, російське видання «Коммерсантъ» [повідомило](#) про розпочату кремлем інформаційну роботу з місцевими органами влади з підготовки населення до завершення т. зв. «СВО» і формування правильного «образу перемоги». Не виключено, що причиною таких підготовчих дій є саме «фактор Трампа», тобто відсутність впевненості в можливості домовленостей з новим Президентом США, які б повністю задовольнили російські апетити.

ПОЛІТИЧНІ РІШЕННЯ ТА ДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Затверджений Державний [бюджет України на 2025 р.](#) передбачає загальні видатки в об'ємі 3,6 трлн грн, з яких 2,23 трлн грн (61,9%) буде спрямовано на фінансування оборонних потреб. Україна вимушена витратити на захист від російської агресії в 2,7 рази більше коштів, ніж сумарно на соціальний захист (420,9 млрд грн), на охорону здоров'я (217 млрд грн) та на освіту (199 млрд грн). За [повідомленням](#) Міністерства фінансів України, об'єми зовнішньої бюджетної підтримки з початку повномасштабного вторгнення перевищили \$100,8 млрд. Найбільшими донорами є ЄС (\$40,5 млрд) і США (\$28,2 млрд).

19 листопада Президент України В. Зеленський анонсував [План стійкості України](#). Робота над власне Планом ще триває, він міститиме 10 пунктів (єдність, фронт, зброя, гроші, енергетика, безпека, громади, людський капітал, культурний суверенітет, політика героїв) і має бути представлений у грудні. Під час презентації (проєкту) Плану у Верховній Раді, президент наголосив на окремих важливих питаннях, що імовірно будуть зафіксовані в Плані:

- ✓ проведення виборів під час війни не буде;
- ✓ не буде зниження мобілізаційного віку;
- ✓ запровадження інституту Військового омбудсмена;
- ✓ створення Технологічної ставки;
- ✓ створення Міністерства об'єднання України.

Слід зазначити, що [суспільна реакція](#) на проєкт Плану стійкості була переважно критичною. За даними онлайн опитування лише 22,1% українців вважають, що цей План здатен посилити стійкість України.

Наразі відсутні ознаки вирішення найбільш гострої проблеми, що стосується визначення фіксованих термінів служби. Відповідний [законопроєкт](#) має бути підготовлений Міністерством оборони до 18 грудня 2024 р., але на цей час немає інформації про можливі терміни та механізми звільнення військовослужбовців, а перспективи його ухвалення є доволі примарними з огляду на те, що, за словами членів профільного комітету, «[немає ні резервів, ні політичної волі для такого рішення](#)».

Одна з ключових переваг росії — чисельність живої сили — зумовлена не лише об'єктивно більшим людським ресурсом, але й неспроможністю української влади ефективно вирішувати власні проблеми, пов'язані з мобілізацією та проходженням військової служби. На третьому році війни стрімко зросла кількість випадків самовільного залишення частин (СЗЧ) та дезертирства. За перші 10 місяців 2024 р. [кількість відповідних кримінальних справ](#) зросла у 2,5 рази у порівнянні з 2023 р. Серед низки [причин](#), які найчастіше спонукають військовослужбовців на порушення закону, найчастіше відзначаються: направлення у зону бойових дій після примусової мобілізації та без належної підготовки («бусифікація»), а також фізичне й моральне виснаження тривалим перебуванням на передовій без ротачії, відпусток і невизначеності термінів служби.

Слід зазначити, що у січні 2023 р. був ухвалений закон про запровадження більш суворого покарання за СЗЧ і дезертирство (від 5 до 12 років ув'язнення). З огляду на неефективність кримінального покарання як способу запобігання зазначеним правопорушенням, Верховна Рада у вересні [«декриміналізувала»](#) СЗЧ і дезертирство для військових, які вчинили це вперше, а в листопаді [надала можливість зміни місця служби](#), що важливо у випадках, коли причиною СЗЧ став особистий конфлікт із командуванням підрозділу. Станом на кінець місяця [відомо](#) про майже шість тисяч випадків добровільного повернення на службу.

Гучний публічний скандал навколо закупівлі партії бракованих 120-мм мін українського виробництва висвітлив низку системних проблем в організації діяльності системи оборонного виробництва та закупівель. За даними [ZN.UA](#), йдеться про відкликання щонайменше 100 тис. мін, що відповідає майже піврічному об'єму забезпечення бойових дій. На [думку журналістів](#), співробітники МОУ намагалися приховувати проблеми, що проявилися ще у вересні, і невідомо, як довго це тривало б, якби військові не виклали в соцмережі відео з неякісними мінами, а журналісти не надали проблемі широкого розголосу.

МІЖНАРОДНІ ПОДІЇ (ЗОВНІШНІ ФАКТОРИ)

Наприкінці листопада поновилися активні [бойові дії у Сирії](#) між урядовими військами Президента Б. Асада та різноманітними групами антиурядових сил. Головною причиною поточної фази ескалації вважається ослаблення підтримки режиму Асада з боку головних союзників — росії, Ірану та Хезболли, внаслідок триваючих збройних конфліктів в Україні та на Близькому Сході. Оцінити перспективи подальшого перебігу подій в Сирії наразі неможливо, але вже зараз є очевидними потенційні репутаційні втрати для кремля, але навряд чи матимуть хоч якийсь вплив на бойову активність російської армії в Україні.

Президентські вибори у США стали ключовою міжнародною подією листопада 2024 р., а перемога Д. Трампа — одним із потужних факторів впливу на подальший перебіг російсько-української війни. Стратегічна невизначеність стосовно політики новообраного президента США зберігається попри перші призначення в його адміністрації осіб, які відповідатимуть за зовнішню політику та безпеку. Відразу після виборів Президент Байден скасував заборону на удари АТАСАМС та іншими ракетами західного виробництва по території РФ, а також ухвалив низку інших відтермінованих рішень стосовно підтримки України.

«Фактор Трампа» також спонукав європейських лідерів до активізації власної ролі у підтримці України в разі імовірного скорочення американської допомоги після зміни

адміністрації Білого дому. Окрім того, європейські держави активізували різні **довгострокові ініціативи** зі зміцнення власних оборонних спроможностей, таких як спільне виробництво, модернізація та закупівля озброєнь.

Повідомлення західних ЗМІ про можливе існування в Китаї заводу з виробництва безпілотників, які поставляються до РФ, вкотре привертає увагу до питання наскільки «нейтральною» є позиція Пекіна в російсько-українській війні незалежно від того, чи є цей конкретний випадок приватною ініціативою, чи прямою співпрацею на міжурядовому рівні.

РОСІЯ

Путін затвердив **рекордний військовий бюджет** на 2025 р., згідно з яким витрати за статтею «національна оборона» сягнуть близько \$126 млрд (6,2% ВВП), що на \$28 млрд та відповідно на 25% більше витрат 2023 р. та в чотири рази більше у порівнянні з довоєнним 2021 р. Частка воєнних витрат складе 32,5% загальних видатків російського бюджету (більше 40% з урахуванням видатків на інші силові структури). Для порівняння, ці військові витрати становили 17% у 2022 р., 19% у 2023 р. і 29,5% у 2024 р. Водночас відповідний закон передбачає **зниження військових витрат у 2026–2027 рр.**, що може опосередковано свідчити про наміри путіна завершити війну у 2025 р.

В очікуванні можливих мирних переговорів активізувалися внутрішньоросійські **дискусії стосовно образу «російської перемоги»**. Сам факт такої дискусії в російських ультрапатріотичних спільнотах свідчить про імовірні сумніви в можливості досягнення цілей, заявлених путіном на початку вторгнення з їх подальшою інтерпретацією та деталізацією.

Після втрати актуальності гасла «*Київ за три дні*», кремль не спромігся визначити кінцевий рубіж, після захоплення якого буде оголошена «перемога» і кінець війни. Очевидно, що необхідність відповіді (для російського населення) на це питання, матиме вплив на формулювання російської переговорної позиції.

Отже, аналіз найбільш важливих подій, політичних заяв та рішень дозволяє зробити наступні висновки:

- ✓ Листопад 2024 р. відзначився черговим та якісно новим витком ескалації російсько-української війни, а ситуація на театрі воєнних дій станом на кінець місяця залишалася критичною для Сил оборони України та мала тенденцію до загострення.
- ✓ Результати президентських виборів у США стали ключовим фактором впливу як на динаміку бойових дій, так і на перебіг дискусій стосовно політико-дипломатичного врегулювання конфлікту.
- ✓ Активізація наступальних дій російської сторони та безпрецедентні кроки у контексті ядерного шантажу переслідують мету досягнення максимальних територіальних завоювань і кардинального посилення власних позицій в очікуванні імовірного початку переговорів після інавгурації Д. Трампа.
- ✓ Президент України В. Зеленський зробив низку заяв стосовно готовності до можливих компромісів заради завершення війни, але ймовірність повного врахування нових українських мирних пропозицій залишається під питанням.

II. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА

Зовнішньополітична картина листопада складалася з суперечливих і різноспрямованих подій і процесів, що містили загрози і шанси як для України, так і для Європи та світової спільноти в цілому. Центральною подією місяця стала перемога Д. Трампа на президентських виборах в США, яка набуває особливого значення на фоні зростання конфліктності в різних регіонах світу, небезпечного поглиблення протистояння демократичного світу і табору авторитарних країн. У цьому контексті для України важливим є, з одного боку, забезпечення солідарності і підтримки нового керівництва США, з іншого – збереження консолідованої допомоги країн-союзників в Європі й інших регіонах світу.

МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕСИ ТА ПОДІЇ

Перемога на виборах в США Д. Трампа має геополітичне значення (слід додати, що за результатами проміжних виборів республіканці також набули контролю в Сенаті США). Це викликало хвилю різного роду прогнозів, припущень, коментарів стосовно імовірних змін і коректив зовнішньої політики Вашингтона. Загалом ідеться про те, що американська влада, імовірно, буде більш зосереджена на внутрішніх проблемах, новий очільник Білого дому жорсткіше просуватиме фінансові та торгові інтереси США на світовій арені. Водночас, припускається, що увага керівництва США зосереджуватиметься більшою мірою на проблемах Азійсько-Тихоокеанського регіону, зокрема, на стримуванні експансії КНР. З огляду на це, в європейському дискурсі останнім часом поживалися дискусії стосовно стратегічної автономії ЄС і забезпеченні оборонної самодостатності.

У цілому зовнішня стратегія новообраного президента перебувала поки що у невизначеному, «транзитному стані», у т. ч. на українському напрямі. Загалом є підстави прогнозувати «прагматизацію» інтересів США, зокрема заохочення американських союзників в Європі до збільшення їх військово-технічного співробітництва з Києвом. Разом з тим, майбутня політика Д. Трампа стосовно України ще до кінця не визначена. Є лише певні «вітоки» у масмедіа різного ступеню достовірності. При цьому, з огляду на попередні заяви і декларації

лідера республіканців, можна припустити, що новий президент США, як політик та бізнесмен, націлений насамперед на успіх власних дій, буде досить жорстко просувати свої вимоги як щодо росії, так і щодо України.

Варто зазначити, що протягом листопада тривав процес формування **нової команди Д. Трампа** (в цьому плані привертають увагу кандидатури М. Рубіо і М. Волтца на посади держсекретаря і радника з нацбезпеки, а також генерала К. Келлога на посаду «спецпредставника з питань України і росії»).

Водночас необхідно підкреслити, що чинний Президент США Д. Байден у листопаді зробив **ряд важливих кроків** на українському напрямі. Були виділені значні транші військової допомоги Україні і заплановано до кінця каденції передати Україні військову допомогу сумою \$7,1 млрд із запасів Пентагону. Д. Байден дав дозвіл українським військовим використовувати ракети ATACMS по території росії. Водночас Президент США звернувся до Конгресу із закликом виділити додаткові \$24 млрд для посилення військової підтримки України.

Своєю чергою, пряме чи опосередковане значення для України мають внутрішньополітичні події та процеси в окремих країнах Європи. **Перше.** Політична криза в Німеччині, пов'язана з розпадом правлячої коаліції, послабила позиції канцлера О. Шольца, загострила ситуацію та відкрила перспективу проведення навесні 2025 р. позачергових парламентських виборів. У цьому контексті небезпечним фактором є певне зростання популярності правих сил. Отже, нині Берлін сильніше зосереджуватиметься на внутрішніх проблемах.

Друге. Зростає ескалація протистояння опозиції та влади в Грузії. Проросійська партія «Грузинська мрія», узурпувавши владу в результаті фальсифікованих виборів, оголосила про «мораторій» на переговори з ЄС до 2028 р. Внутрішня ситуація в країні загострюється, поширюються громадські акції протесту. **Третє.** У Молдові після президентських виборів зберігається складна політична, соціально-економічна ситуація внаслідок російського впливу і активності внутрішньої «п'ятої колони». **Четверте.** Після першого тура президентських виборів в

Румунії лідирує ультраправий проросійський політик К. Джорджеску. Конституційний Суд доручив ЦВК Румунії перерахувати всі голоси, отже, ситуація залишається невизначеною. **П'яте.** Гострий **внутрішній конфлікт** виник в Литві через наміри соціал-демократів залучити до майбутньої коаліції партію популістського спрямування «Зоря Неману», яку очолює одіозний політик Р. Жемайтайтіс.

Зберігається напружена ситуація на Близькому Сході. Ізраїльська армія продовжувала завдавати удари по терористичній інфраструктурі Сектора Гази та півдня Лівану. При цьому набула критичного характеру проблема з постачанням та розподілом гуманітарної допомоги у Секторі Гази. Водночас важливим кроком до зменшення конфліктності в регіоні стало те, що 27 листопада Ізраїль та Ліван, за сприяння США, уклали угоду про постійне припинення бойових дій. Варто додати, що рішення Міжнародного кримінального суду щодо видачі ордерів на арешт прем'єр-міністра і ексміністра оборони Ізраїлю викликало гостру і неоднозначну реакцію у світі.

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ

У листопаді національна дипломатія зосереджувала зусилля на зміцненні міжнародних позицій країни, забезпеченні зовнішньої підтримки у протистоянні російській агресії, просуванні українських інтересів і ініціатив на світовій арені. Водночас, у **щорічному посланні** Президента до Верховної Ради (19 листопада 2024 р.) наголошується, зокрема, на «перезапуску дипломатичної служби», змінах в корпусі послів України (у т. ч. в країнах G7), а також створенні «Міністерства об'єднання українців, яке буде займатися справами глобальної багатомільйонної української спільноти».

Політичний діалог з іноземними партнерами

Протягом місяця на різних рівнях тривали активні переговори і консультації з іноземними партнерами. Серед найбільш важливих контактів варто відзначити наступні. На початку місяця Президент України мав телефонну розмову з новообраним Президентом США Д. Трампом. 7 листопада на полях саміту Європейської політичної спільноти відбулись перемовини з Прем'єр-міністром Великої Британії, Президентом Молдови, Президентом Франції, Генсеком НАТО тощо.

Також слід згадати про контакти на вищому рівні з Президентом Фінляндії, Канцлером Німеччини, Президентом Польщі, Прем'єр-міністром Канади тощо. 19 листопада Україну відвідала Прем'єр-міністерка Данії М. Фредеріксен. Тривав регулярний діалог з керівництвом Європейського Союзу.

В листопаді тривав дипломатичний діалог з урядовцями Японії, Німеччини, Естонії, Данії, Чехії, представниками міжнародних організацій, зокрема, Світового банку, ЮНІСЕФ та ін. 30 листопада в Києві відбулась **зустріч** з депутатами парламентів держав Латинської Америки. Українська сторона також здійснювала активні контакти з країнами-партнерами в рамках різних міжнародних форумів і конференцій, на полях засідань міжнародних організацій тощо.

Своєю чергою, 12 листопада в рамках традиційних дипломатичних процедур Президент В. Зеленський прийняв вірчі грамоти від новопризначених послів чотирьох країн в Україні: Греції, Албанії, Японії та Єгипту.

Просування українських інтересів та ініціатив на світовій арені

На двосторонньому рівні і на міжнародних майданчиках українська сторона намагалася просувати власні проекти й ініціативи, впливати на порядок денний світової спільноти.

Перше. Київ продовжив утверджувати і закріплювати у світовому дискурсі ідеї та положення Формули миру. У межах Конференції ООН зі зміни клімату (COP29) у Баку Україна провела **міжнародну онлайн-конференцію**, присвячену пункту Формули миру щодо екологічної безпеки.

Друге. Україна здійснила ряд масштабних заходів, спрямованих на зміцнення відносин з країнами Африки, Латинської Америки, просування проукраїнських наративів. Зокрема, 21 листопада в Києві відбулась Друга міжнародна конференція Crimea Global. Understanding Ukraine through the South. У заході взяли участь понад 100 учасників — експерти, урядовці, послы та представники країн Африки, Азії й Латинської Америки. У цьому контексті варто нагадати й про онлайн-зустріч Президента України зі студентською молоддю та викладачами закладів вищої освіти Колумбії з нагоди міжнародного дня студента.

У листопаді в Україні відбулась Третя міжнародна конференція Grain from Ukraine, присвячена результатам реалізації цієї гуманітарної програми. У конференції взяли участь представники Конго, Танзанії, Сенегалу, Камеруну, Нігерії, Гани, ПАР Гвінеї, Чаду, Кенії та Бразилії. Паралельно, 21 листопада в ПАР за сприяння української сторони відбулась конференція щодо повернення незаконно депортованих у росію та примусово переміщених в окупації українських дітей.

Третє. Україна сприяла просуванню ініціатив щодо забезпечення компенсації втрат від російської агресії та покарання країни-агресора за скоєні злочини. У Гаазі 13-15 листопада відбулась третя підготовча зустріч щодо створення міжнародної Комісії з розгляду заяв стосовно компенсацій, пов'язаних з агресією росії. Згодом, 22 листопада у Ризі була проведена 12-та зустріч Коаліції держав (Core Group – 41 країна) зі створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. Була ухвалена заява, яка підтвердила неминучість покарання агресора і наголосила на найшвидшому створенні спеціального трибуналу.

Четверте. Важливим кроком для просування економічних інтересів України на світовій арені став X Київський міжнародний економічний форум «Сила виклику. Що формуватиме майбутнє України та світу?», який відвідали понад 1000 гостей – підприємці, бізнесмени, менеджери, представники міжнародних організацій, аналітики, урядовці. Форум був присвячений ролі України у світовій економіці, залученню інвестицій в умовах війни, розвитку військово-промислового комплексу тощо.

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗДОБУТКИ НА ШЛЯХУ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄС

Протягом листопада тривав інтенсивний підготовчий процес для забезпечення відкриття переговорів про вступ України до ЄС. На початку листопада, розглянувши питання статистики, Україна і ЄС фактично завершили процес офіційного скринінгу Кластеру 1 «Основи процесу вступу

до ЄС» (Fundamentals), який є ключовим для всього переговорного процесу. 13 листопада під головуванням Віцепрем'єр-міністерки О. Стефанішиної відбулось перше засідання **Міжвідомчої робочої групи** за участі керівників робочих (переговорних) груп. У другій половині листопада розпочались зустрічі Україна-ЄС в межах скринінгу законодавства, що відноситься до Кластеру 2 «Внутрішній ринок». Зокрема ідеться про тематичні розділи – «Свобода руху капіталу» і «Свобода підприємництва і надання послуг».

Важливою подією у відносинах Києва і Брюсселя стало те, що Єврокомісія дала позитивну оцінку реформам України, виконанню відповідних індикаторів і **погодила** виділення Україні €4,1 млрд в межах програми підтримки Ukraine Facility. Своєю чергою, Рада ЄС ухвалила рішення про продовження мандату військової місії ЄС EUMAM Ukraine на два роки – до листопада 2026 р., з бюджетом понад €400 млн.

Також слід зазначити, що 27 листопада Європарламент затвердив новий склад Єврокомісії на чолі з Урсулою фон дер Ляєн та дату початку її роботи з 1 грудня. Згодом Європейська рада офіційно призначила Європейську комісію на період з 1 грудня 2024 р. по 31 жовтня 2029 р.

Підбиваючи зовнішньополітичні підсумки листопада, слід насамперед виокремити перемогу на президентських виборах в США Д. Трампа. Ця подія має стратегічне значення для України і світу з огляду на вагу і роль США на світовій арені. У цій ситуації для Києва пріоритетним завданням є налагодження конструктивного діалогу з новою адміністрацією Білого дому, переконливе і аргументоване донесення до Д. Трампа та його оточення позицій Києва щодо забезпечення стабільного, справедливого миру для України. Водночас стратегічно важливим для Києва є, з одного боку, збереження і зміцнення консолідованої допомоги країн-союзників в Європі й інших регіонах світу. З іншого – зміцнення внутрішньої єдності і стійкості в умовах війни, підвищення обороноздатності країни, реалізація ефективних внутрішніх реформ тощо.

III. ЕКОНОМІКА

РІШЕННЯ

У листопаді Верховна Рада ухвалила головний фінансовий документ країни 2025 р. — Державний бюджет. Як і в попередні роки, виконання бюджету залежатиме від міжнародної допомоги: коштом партнерів **фінансуватимуть усі** цивільні видатки та навіть частину військових, а гроші, які держава зможе зібрати всередині економіки, також направлятимуть на боротьбу з агресором.

При розгляді у ВР проєкт Бюджету-2025 зазнав широкої критики, насамперед як такий, що не відповідає найвагомим соціальним потребам країни, яка веде війну. Так, розмір мінімальної зарплати та прожиткового мінімуму у 2025 р. залишать на рівні 2024 р. Зокрема, прожитковий мінімум для працездатних осіб — 3 028 грн. Це означає, що не зміниться більшість соціальних виплат та допомог, прив'язаних до розміру прожиткового мінімуму. В умовах інфляції, що зростає, такий крок призведе до зменшення реальних доходів громадян.

Звернемо також увагу на загальний обсяг видатків — 3,99 трлн грн. Більша частина цієї суми піде на сектор безпеки та оборони — 2,2 трлн грн або понад чверть прогнозного ВВП. Три чверті від цієї суми — 1,5 трлн грн — підуть на фінансування програм Міноборони. Імовірно, обсяг видатків на оборону не достатній і не достатній. У попередні роки уряд та парламент не раз збільшували відповідні планові видатки, отже, це може статися і у 2025 р.

Також вкажемо на суттєвий ризик для бюджетного процесу. Уряд розраховував доходи та видатки кошторису виходячи з того, що президент підпише **законопроєкт** про підвищення податків (чого поки не сталося). Від цього залежить, чи отримає бюджет близько 141 млрд грн — передусім на фінансування сектору безпеки та оборони. Отже, навіть пріоритетний сектор вимагає активного пошуку джерел фінансування.

Міжнародні фінансові інститути та партнерські країни продовжують допомагати в ресурсному забезпеченні України. Сьогодні є підстави стверджувати, що попри занепокоєння, яке спостерігалось у перші місяці поточного року стосовно допомоги, загальні обсяги за результатами року будуть на рівні попереднього 2023 р. Очікується, що хоча у 2025 р. обсяг партнерської допомоги може зменшитись (насамперед від США), однак таке зменшення не буде критичним.

Тим часом слід зробити загальне зауваження. Як ми **повідомляли в попередньому випуску**, МВФ унаслідок успішного п'ятого перегляду Програми розширеного фінансування надав Україні \$1,1 млрд. Однак Україна так і не провела аудит НАБУ, що було **важливим структурним маяком** ще на кінець вересня. МВФ згодився перенести його виконання на кінець лютого 2025 р.

При вказаному (п'ятому) перегляді програми МВФ ключовим викликом був перегляд макроекономічних накреслень, оскільки не реалізувалось ключове припущення весняного прогнозу, що передбачало сповільнення воєнних дій вже у 2024 р. Відтак, прогнозується продовження воєнних дій і у 2025 р. Цим пояснюється погіршення МВФ прогнозу економічної динаміки і фінансування. Так, прогноз приросту реального ВВП було знижено з 5,5% до 2,5-3,5%, а потребу у зовнішньому фінансуванні бюджету збільшено з \$25,9 млрд до 41,5 млрд. Слід віддати належне міжнародним партнерам, які ухвалили рішення МВФ і почали формувати оновлені пакети фінансування потреб України.

Зокрема, важливим є те, що виділення Україні \$50 млрд має бути **забезпечено російськими** активами, через механізм Extraordinary Revenue Acceleration Loans (ERA), у рамках якого ЄС схвалив надання Україні до €35 млрд.

Вказані рішення спонукали й інші партнерські міжнародні фінансові інститути активізувати допомогу.

Так, Світовий банк оголосив про ухвалення нового пакету фінансової підтримки України обсягом \$750 млн. Кошти, які спрямують через програму «Підтримка відбудови шляхом розумного фіскального управління» (SURGE), націлені на поліпшення системи управління державними інвестиціями на центральному та місцевому рівнях і впровадження інституційних реформ, необхідних для вступу до ЄС.

Більше того, країни-партнери розглядають і нові інструменти фінансової допомоги Україні. Важливою стала ініціатива п'яти країн ЄС – Німеччини, Франції, Італії, Іспанії та Польщі – стосовно випуску спільних військових облігацій, спрямованих на підтримку оборонної промисловості блоку. Хоча вказане рішення зорієнтоване на країни ЄС, однак, по-перше, воно стосується загалом спроможності Європи рішуче протидіяти імперським намірам росії, по-друге, формуватиме додаткові безпекові ресурси, частина яких зможе використовуватись на підтримку України.

Це також має геополітичний вимір, оскільки Європа таким чином демонструє готовність узяти на себе більшу відповідальність за власну безпеку, що згладжуватиме суперечності всередині НАТО стосовно збалансування фінансового навантаження між членами блоку.

ПОДІЇ, ПРОЦЕСИ, ТЕНДЕНЦІЇ

Хоча входження України у 2024 р. було сповнене значних ризиків і викликів у частині спроможності недопущення негативних економічних процесів, однак за підсумками десяти місяців українська економіка зросла на 4,2% (за 9 місяців показник зростання склав 4,5%). Драйверами зростання залишаються транспортна й будівельна галузі, а також переробна промисловість, яка поступово відновлює зовнішні ніші.

І сьогодні є підстави очікувати, що вагомим чинником макроекономічної стабілізації стане саме зовнішній сектор. Так, у жовтні 2024 р. експорт товарів сягнув рекордних \$3,8 млрд, що на 18,7% перевищує показники вересня.

Хоча у поточному році темпи зростання виробництва в агросекторі дещо загальмувалися, однак основним драйвером зростання

експорту стала саме агропродукція, обсяги поставок якої на зовнішні ринки збільшилися на 32,3% у вартісному вимірі. Значною мірою це стало можливим завдяки роботі морського коридору – експорт морським транспортом зріс на 28,2% у грошовому еквіваленті. Підкреслимо, морський коридор був сформований і сьогодні підтримується завдяки Збройним силам України, які забезпечують безпеку руху від російського нападу.

Загалом упродовж січня-жовтня Україна експортувала товарів на \$34,6 млрд, імпортувала \$57,4 млрд, загальний товарообіг становив \$92 млрд. Хоча утримується стійкий дефіцит торгівлі, проте в частині імпорту важливим є те, що оподаткований імпорту склав \$47,4 млрд (що становить 83% загальних обсягів імпорту) і всі кошти зараховуються до державного бюджету. У частині експорту очікується, що річний показник перевищить торішній результат у \$36,2 млрд. Звичайно, як і раніше, зовнішньоекономічна стійкість потребує партнерської підтримки.

Ми неодноразово підкреслювали, що вагомість партнерських допомог зумовлена не лише підтримкою стабілізаційних програм і програм розвитку, але й наповненням міжнародних резервів країни. Станом на 1 листопада 2024 р. резерви становили \$36,6 млрд, що на 6% менше, ніж попереднього місяця. Нагадаємо, станом на 1 жовтня 2024 р. резерви становили \$38,9 млрд (знившись у вересні на 8,1%).

Основним фактором зниження резервів стали валютні інтервенції Національного банку для згладжування курсових коливань та покриття структурного дефіциту валюти на ринку – \$3,4 млрд. Водночас у жовтні Україна отримала \$1,99 млрд від міжнародних партнерів, зокрема \$1,11 млрд від МВФ.

Зменшенню валютного дефіциту, а з тим і послабленню девальваційних чинників, сприяє збільшення пропозиції валюти. Згідно з даними НБУ за січень-жовтень 2024 р. вітчизняні банки завезли в Україну (еквівалент) \$12,9 млрд готівкової валюти, що на 81,4% перевищує показник за аналогічний період минулого року. Ввезення ж готівкової валюти за десять місяців 2024 р. взагалі є рекордним показником за останнє десятиріччя.

Незважаючи на вказане жовтнєве зниження, Національний банк прогнозує, що за

підсумками 2024 р. обсяг міжнародних резервів досягне \$43,6 млрд, що забезпечить стійкість валютного ринку та стабільність національної валюти.

Втім, за оцінкою НБУ, до кінця року очікуються значні надходження від партнерів. Першим підтвердженням цього є те, що наприкінці листопада Україна отримала від Світового банку [кредит у розмірі \\$4,8 млрд](#). Кошти будуть скеровані, зокрема, на покриття основних соціальних та гуманітарних видатків, таких як заробітна плата працівників охорони здоров'я, освіти, служб швидкого реагування та інших надавачів критично важливих державних послуг.

Крім забезпечення видатків, це означає, що очікуваного обсягу резервів вистачить на 5,0-5,5 місяців імпорту товарів та послуг, тобто матиме зміцнююче значення для макроекономічної стійкості України.

Не викликає сумніву, що відновлення країни неможливе без широкого припливу внутрішніх і зовнішніх інвестицій. У цьому контексті можна припускати, що вітчизняне інвестиційне середовище демонструє слабкі позитивні сигнали, принаймні вдалося не допустити його (середовища) краху.

Так, згідно з [результатами дослідження ЄБА](#) (Європейської Бізнес Асоціації), Індекс інвестиційної привабливості України у 2024 р. зріс до 2,49 бала (з можливих 5) порівняно з 2,44 бала у 2023 р. Звичайно, зростання лише символічне, однак, підкреслимо, в умовах розгортання жорстких боїв на фронтах

навіть недопущення зниження оцінок інвестиційного середовища вже може вважатись позитивною ознакою української економіки. Загальна оцінка інвестиційного клімату у 2023-2024 рр. співвідноситься з показниками «коронавірусного» 2020 р.

Чисельність керівників компаній, які вважають інвестиційний клімат несприятливим, зменшилася з 84% минулого року до 79% у поточному. Зазначається, що частка ж респондентів, які вважають інвестиційний клімат вкрай несприятливим, знизилась з 53% у 2022 р. до 20% на сьогодні.

Основними факторами, які негативно впливають на інвестиційний клімат (на думку керівників компаній), залишаються російська військова агресія, корупція, слабка судова система, тіньова економіка та атаки на українську енергосистему. 81% опитаних вважають, що обмеження валютних операцій негативно впливають на інвестиційну привабливість України, що, вірогідно, враховуватиме НБУ у формуванні монетарної політики на найближчу перспективу.

Серед позитивних факторів (для інвестиційного клімату) останніх років бізнес-лідери відзначають надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС, скасування мит і квот на український експорт, «транспортний безвіз» з ЄС, цифровізацію державних послуг та приєднання до об'єднаної енергосистеми ЄС. Такі напрями дій, сприяючи розвитку реального сектору країни, водночас покращують міжнародне сприйняття України, яка попри агресію демонструє стійкість і міцність.

IV. ЕНЕРГЕТИКА

БАЛАНС

До десятої та одинадцятої ракетно-дронових російських атак на об'єкти цивільної інфраструктури України, що відбулися 17 і 28 листопада, її об'єднана енергетична система працювала достатньо стабільно. Хиткого, проте наявного, балансу між генерацією та споживанням вдалося досягти завдяки **виведенню** на плановий режим усіх дев'яти енергоблоків АЕС, запуску 0,6 ГВт розподіленої генерації й відновленню третини теплової потужності, пошкодженої весняними атаками.

Графіки обмеження потужності для промисловості діяли лише 13 листопада 2024 р. через погану погоду та обмежені маневрові потужності. Графіки погодинних вимкнень до 17 листопада 2024 р. не застосовувалися, тоді як аварійні запроваджувалися в окремих регіонах лише на час ліквідації наслідків дронів атак, що відбулися вночі 7, 11 і 26 листопада.

Невеликий дефіцит енергії в ранкові й вечірні години компенсувався, насамперед, аварійною допомогою польського оператора PSE, яка надавалася 10 (!) разів. Імпорт із п'яти держав-сусідів відігравав значно меншу роль. Навіть після виникнення нестачі енергії внаслідок масованих атак 17 і 28 листопада, **імпортували** в окремі години 0,1-0,9 ГВт із 2,1 доступних. Лише 30 листопада 2024 р. обсяги закупівлі перевищили 1,1 ГВт. Проте і в цей день було використано не більше 23% максимальної пропускної спроможності міждержавних перетинів. Це однозначно свідчить про відсутність в українських споживачів мотивації та/чи можливості імпорту електричної енергії навіть під час жорстких обмежень її постачання.

До атаки 17 листопада 2024 р. базову потужність Об'єднаної енергосистеми України забезпечували 9 блоків АЕС, що загалом генерували до 7,5 ГВт енергії. Джерелом маневрової потужності були 6-9 енергоблоків ТЕС і ТЕЦ, а також ГЕС і ГАЕС, які спільно виробляли 4,2-4,5 ГВт електричної

енергії. Генерація на підприємствах ПрАТ «Укргідроенерго» у листопаді зросла, але не перевищувала 1,0 ГВт. За неофіційною інформацією, вищу потужність ГЕС, передусім у пікові години, забезпечено скиданням більшої кількості води, аніж планувалося. Погіршення погодних умов продовжувало зменшувати ефективність роботи СЕС. Через це, потужність генерації на станціях, що використовують відновлювані джерела, скоротилася до 0,5-0,7 ГВт.

У рамках політики інформаційних обмежень, яку реалізує Міненерго, НЕК «Укренерго» припинило публікацію даних про кількість населених пунктів, знеструмлених через бойові дії й технічні причини. Проте, за неофіційною інформацією, їх було в середньому 560 (+40 порівняно з попереднім місяцем), додатково, через погодні умови – до 325 (22 листопада).

У цілому, в першій половині листопада обсяги генерації в Україні становили від 12 до 14 ГВт щогодини (у 2021 р. – до 18 ГВт). На АЕС припадало 58-60% генерації, станції на ТЕС – 13-17%, ТЕЦ – до 14%, ГЕС – 7-9%, ВДЕ – до 6%. Після атак 17 і 28 листопада внесок АЕС і ТЕС суттєво скоротився, що призвело до виникнення сталого дефіциту потужності обсягом до 3 ГВт.

Унаслідок одинадцятої комбінованої атаки на українську енергетичну систему вночі 28 листопада була на 10-40% **зменшена** потужність восьми енергоблоків, один був зупинений, а системи охолодження ще двох переведені на живлення від станційних джерел. Не допустити переходу на позапроектний режим управління реакторами, що вже втретє з початку року загрожував інцидентами другого-третього рівня за шкалою **INES**, вдалося лише завдяки високій фаховій підготовці диспетчерів.

Інспектори МАГАТЕ, які **оцінювали** наслідки російських атак, виявили «великі ушкодження» й констатували зменшення спроможності Об'єднаної енергетичної системи забезпечити надійне енергопостачання.

Тимчасова втрата до 3 ГВт потужності призвела до повернення графіків погодинних вимкень спочатку для трьох-чотирьох, потім – однієї-двох черг споживачів, а також тривалих аварійних робіт на пошкоджених об'єктах, передусім на Одещині й Херсонщині. При цьому виявилось, що збільшення максимальної пропускної спроможності міждержавних перетинів до 2,1 ГВт не вплинуло на обсяг імпорту, який навіть за найбільшого дефіциту енергії 29 листопада не перевищував чверті від можливого.

Завдана російськими ударами шкода була б у разі більшою, якби не **вжиття** заходів із прикриття об'єктів паливно-енергетичного комплексу, а також **наявність** на об'єктах передачі й розподілу електричної енергії захисту другого рівня.

ПРОБЛЕМИ ТА РІШЕННЯ

Одразу після одинадцятої атаки в Кабінеті Міністрів України **запевнили**, що, попри всі російські спроби «занурити Україну в темряву», її енергетична система «зберегла і зберігає цілісність» і подякували «енергетикам і всім, хто повертає тепло та світло в домівки українців».

В уряді **наголосили** на необхідності щоденного звітування «перед громадськістю» міністром енергетики і керівником НЕК «Укренерго», які мають «надавати інформацію про ситуацію в енергетиці». Втім у Міненерго, усупереч дорученню уряду, **«з міркувань безпеки»**, фактично замовчують наявні проблеми, час від часу **звинувачуючи** енергетиків і профільних експертів у «просуванні російських нарративів». Це означає, що громадяни й суб'єкти господарювання, які зі зрозумілих причин бажають знати про реальні ризики проходження опалювального сезону, далеко не завжди можуть отримати потрібну інформацію з офіційних джерел, що посилює їхню недовіру до органів влади, яку дбайливо підживлює російська пропаганда.

Саме недостатньою урядовою комунікацією можна пояснити недостатній імпорт електричної енергії, навіть за високої потреби в ній, та значно менші, аніж очікувалося, темпи введення в експлуатацію вже закупленого й поставленого енергетичного обладнання, одержання пільгових кредитів домогосподарствами та ОСББ, установлення когенераційних установок і модульних котелень у постраждалих регіонах.

Підтвердженням наявних проблем є, зокрема, опитування Європейської Бізнес Асоціації, згідно з яким 83 керівники й топ-менеджери членських компаній **оцінили** підтримку держави в підготовці до зими у 2 з 5 балів.

Однак, попри низькі оцінки бізнесу та незадовільну комунікацію (G2C, G2B), органи державної влади помітно й постійно зменшують ризики проходження опалювального сезону.

Нинішні **запаси** вугілля на складах ТЕС і ТЕЦ відповідають максимально можливому рівню (3,1 млн т), а **запаси** газу в підземних сховищах становлять 7,0 млрд куб. м (без урахування 4,7 млрд куб. м газу «довготривалого зберігання» і 0,1 млрд куб. м, що належать нерезидентам). З огляду на денний відбір зі сховищ до 60 млн куб. м газу (15 листопада 2024 р. – 57 млн) і добовий видобуток на рівні 50 млн куб. м, цих запасів цілком достатньо для проходження опалювального сезону за середньої температури не нижче мінус 5°.

Нафтопродуктів на внутрішньому ринку достатньо для задоволення попиту, який поступово скорочується, з огляду на завершення осінніх польових робіт, проте залишається на високому рівні завдяки широкому використанню резервних джерел живлення й великій кількості автомобільних перевезень. «Подушка безпеки» у провідних роздрібних операторів України є настільки товстою, що дозволяє їм чи не щотижня організувати «розпродаж» пального на вихідних за цінами на 5 грн/л нижчими, аніж в інші дні.

У листопаді Кабінет Міністрів: **«ухвалив** рішення, що для бізнесу, який імпортує або власними силами виробляє 60% свого обсягу споживання, відключення не застосовують»; **зобов'язався** виплатити грошову допомогу для проходження зимового періоду 2024-2025 рр. в розмірі 6 500 грн малозабезпеченим верствам населення; **передбачив** для 500 тис. домогосподарств виплату до 21 тис. грн для придбання твердого й рідкого пічного побутового палива; **спростив умови** отримання безвідсоткових кредитів для встановлення сонячних і вітрових електростанцій у приватних домогосподарствах; підтримав у рамках розвитку Урядової гарячої лінії з питань енергетики «Струм» (15-49) проєкт **«Енергосвідомі»**, на платформі якого узагальнено наявні програми державної

підтримки бізнесу, домогосподарств, ОСББ і ЖБК.

У свою чергу, НКРЕКП [стимулювала](#) діяльність активних споживачів на роздрібному ринку електричної енергії й [доповнила Кодекс](#) газорозподільних систем технічними умовами приєднання виробників біометану та інших газів з альтернативних джерел. [Планується](#) створення сприятливих умов для осіб, які мають намір здійснювати операції з оптовими енергетичними продуктами, без їхньої [реєстрації](#) як учасників оптового енергетичного ринку, приведення до економічно обґрунтованих тарифів на [послуги](#) транспортування природного газу, [передачі](#) електричної енергії й диспетчерського (оперативно-технологічного) [управління](#).

Виступаючи із Щорічним посланням до Верховної Ради, Президент оприлюднив основні положення [Плану](#) внутрішньої стійкості України, закритий додаток до якого, зокрема, містить перелік заходів із активного й пасивного захисту енергетичних об'єктів, за виконання яких передбачено персональну відповідальність керівників. Документ також передбачає: розроблення паспортів енергетичної стійкості регіонів; управління попитом і стимулювання раціонального споживання палива та енергії; реалізацію заходів із підвищення енергоефективності; підготовку нормативно-правових передумов для створення українського енергетичного хабу; забезпечення розвитку атомної генерації; збільшення видобутку й відновлення перероблення природного газу й нафтової сировини; подальшу інтеграцію української та європейської інфраструктури зберігання й транспортування газу.

Уже підписано [Закон](#) № 4059-IX від 19 листопада 2024 р. про Державний бюджет України на 2025 р., який, зокрема, передбачає залучення 115 млрд грн під державні гарантії для відновлення критичної, у т. ч. енергетичної, інфраструктури, а також виділення 42,3 млрд грн на субсидування оплати житлово-комунальних послуг; 18,0 – на реалізацію програми кредитування «5-7-9»; 12,2 – на покриття різниці між фактичними та економічно обґрунтованими тарифами на теплову енергію; 2,4 – на реструктуризацію вугільної галузі; 1,8 млрд грн – на фінансування проєктів Державного фонду декарбонізації та енергоефективної трансформації. Із 1 грудня 2024 р. набув чинності [Закон](#) № 4015-IX від 10 жовтня 2024 р., спрямований на забезпечення збалансованості бюджетних надходжень.

У т. ч. завдяки викладеному, Європейська комісія позитивно [оцінила](#) виконання Україною в межах плану Ukraine Facility всіх дев'яти індикаторів третього кварталу. Це відкриває шлях до спрямування Україні другого регулярного траншу в розмірі €4 млрд ще до кінця 2024 р.

Утім, ужиті заходи поки нездатні вирішити всі проблеми, наявні на енергетичних ринках. Про їхню гостроту свідчить [утворення](#) Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради з питань розслідування ситуації із формуванням цін і тарифів на енергоресурси та комунальні послуги. Об'єктами її діяльності мають стати: економічна обґрунтованість цін на електричну енергію для побутових споживачів, що встановлювалися Кабінетом Міністрів України у 2023–2024 рр., можливі порушення під час їхнього розрахунку й затвердження, а також під час розрахунку, встановлення й застосування тарифів на транспортування, розподіл та зберігання природного газу, централізоване тепло- й водопостачання та водовідведення; причини утворення й накопичення заборгованостей на ринках електричної енергії й природного газу; можливі порушення під час регулювання діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, а також під час організації захисту та забезпечення безпеки функціонування об'єктів енергетики, використання коштів для реалізації цих заходів.

Триває й накопичення заборгованості на балансуючому ринку, яка щомісяця зростає на 0,7–0,8 млрд грн. Цю проблему можна вирішити, забезпечивши платоспроможність усіх учасників енергетичного ринку – від виробника й постачальника до кінцевого споживача. Проте уряд продовжує бойкотувати [скорочення](#) переліків захищених споживачів, частка підприємств критичної інфраструктури в яких становить не більше третини. Остання новина, що стосується відповідної постанови, датована 6 листопада 2024 р., коли її проєкт, доопрацьований після відмови в погодженні Державною регуляторною службою, було [оприлюднено](#) на сайті Міненерго.

Через нестачу коштів, із 9 листопада 2024 р. НЕК «Укренерго» тимчасово [зупинила](#) здійснення платежів за борговими зобов'язаннями за «зеленими» облігаціями сталого розвитку, випущеними в 2021 р. під державну гарантію. Не виключено, що відмову низки міжнародних фінансових установ виступити гарантами реструктуризації відповідної заборгованості

(\$825 млн) було спричинено зростанням ризиків після звільнення голови правління компанії і відставки двох незалежних членів її наглядової ради. За неофіційною інформацією, перемовини про реструктуризацію боргу розпочнуть лише після відновлення діяльності органів корпоративного управління НЕК «Укренерго». Кандидатури чотирьох незалежних членів наглядової ради компанії Кабмін уже погодив. Усі призначення планується здійснити до 9 грудня 2024 р.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Дві комбіновані атаки, що відбулися в листопаді, засвідчують справедливість серпневого припущення про зміну тактики російських збройних сил. Якщо навесні 2024 р. вони намагалися вивести з ладу енергоблоку теплових і гідроелектростанцій, то цілком подальших атак стала інфраструктура видачі потужності українських АЕС. Хоча більшість атакованих об'єктів мали фізичний захист другого рівня, він, хоч і зменшив завдану шкоду, проте не вберіг від касетних засобів ураження.

Удари по інфраструктурі атомної генерації, що гарантує цілісність усієї енергетичної системи, ймовірно, триватимуть. При цьому, попри застереження МАГАТЕ, РФ формально не порушує ч. 1 ст. 56 Протоколу I до Женевських конвенцій про захист жертв війни, оскільки завдає удари не по атомних електростанціях, а по інфраструктурі видачі їхньої потужності.

Між тим, швидкі перехідні процеси, що відбуваються внаслідок множинних відмов комутаційного обладнання та/чи пристанційних вузлів, здатні перевести атомні реактори в надважкі режими. Інцидентів другого-третього рівня за шкалою INES на українських АЕС вдається уникати лише завдяки високій фаховій підготовці диспетчерів. При цьому в листопаді виникли обґрунтовані сумніви щодо повноти впровадження в Україні симптомно-орієнтованої системи аварійного реагування та щільності активного захисту об'єктів, від роботи яких залежить функціонування енергетичної системи в цілому.

З огляду на це, подальший розвиток подій в енергетиці визначатиметься чотирма чинниками.

1. Спроможністю Сил оборони України та учасників енергетичного ринку забезпечити щільний активний і пасивний захист особливо вразливих об'єктів, насамперед

інфраструктури видачі потужності атомної генерації, з урахуванням масованого використання ворогом крилатих ракет повітряного й морського базування з касетними бойовими частинами. До цього кожний наступний масований удар спричинятиме аварійне зменшення потужності та/чи зупинки реакторів. Окрім зростання ймовірності переходу на позапроектний режим управління АЕС, це призводитиме до тимчасової втрати потужності та, як наслідок, запровадження графіків обмежень потужності для промисловості й погодинних вимкнень одночасно для трьох-чотирьох черг споживачів тривалістю від одного тижня.

2. Здатністю учасників енергетичного ринку компенсувати небаланс між генерацією та споживанням за температури повітря нижче мінус 5°C. Виконання цього завдання ускладнюють: відсутність резервів генерації та стимулів для використання максимальної спроможності міждержавних перетинів, затримка із введенням в експлуатацію об'єктів розподіленої генерації та неможливість передачі великих обсягів електричної енергії із заходу на схід і південь. За збереження згаданих обмежень, кожне зниження середньої температури до мінус 10°C, скоріше за все, спричинятиме запровадження графіків погодинних вимкнень для однієї-двох черг споживачів.

3. Наявністю в операторів систем передачі й розподілу достатнього резерву найбільш вразливого обладнання й витратних матеріалів, а також потрібної кількості фахових ремонтних бригад для швидкого відновлення роботи мереж і систем після чергових атак, штормів, хуртовин, налипання мокрого снігу, обледеніння та інших погодних явищ. Практика останніх місяців свідчить, що енергетики відновлюють перерване через негодую постачання електричної енергії впродовж однієї-двох діб.

4. Рівнем зношеності енергетичної інфраструктури та кількістю вже проведених ремонтів. Зрозуміло, що фізичне й моральне старіння, а також експлуатування обладнання в позапроектних режимах негативно впливають на його надійність. До того ж, початкові умови, в яких перебувають енергетичні мережі й системи в західних і прифронтових регіонах України, суттєво різняться. Тому гарантувати відсутність суттєвих системних обмежень споживачам Харківської, Донецької, Херсонської, Запорізької, Миколаївської обл., а також агломерацій Харкова, Дніпра та Одеси, скоріше за все, не вдасться за будь-якого розвитку подій.

V.

СОЦІАЛЬНІ СКЛАДОВІ БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ НА 2025 р.

28 листопада 2024 р. Президент Володимир Зеленський підписав закон про державний бюджет на 2025 р., який 19 листопада ухвалила Верховна Рада України (Законопроект № 12 000). Загальні параметри бюджету на 2025 р. у вересні було оприлюднено Кабміном. Порівняно з першим читанням у бюджеті мало що змінилося. Хоча традиційно поправок до другого читання надійшло на суму, яка в кілька разів перевищує заплановану доходну частину.

Основні витрати бюджету будуть спрямовані на військові потреби. На другому місці за витратами — обслуговування державного боргу. На виплату боргів планується витратити близько 480 млрд грн. Це більше, ніж закладено на соціальну сферу. Вона опинилася у 2025 р. на третьому місці за видатками із фінансуванням близько 420 млрд грн. Це на 50 млрд менше, ніж у поточному році.

Більшість витрат планується фінансувати за рахунок міжнародних партнерів. Ухвалений бюджет викликає низку питань.

Доходи. Макроекономічні показники та плани щодо доходів залишилися такими ж, як і пропонувалися у вересні. Прибуткова частина бюджету — 2,32 трлн грн. Збільшення бюджетних надходжень від податків заплановано на суму майже 141 млрд грн.

Проте у плануванні доходів бюджету не знайшли відображення цифри за очікуваними кредитними надходженнями (тільки від МВФ — понад мільярд доларів) плюс гранти від міжнародних партнерів ще на кілька мільярдів.

Місцевим бюджетам залишено 64% ПДФО та реверсну дотацію (350 млн грн), хоча спочатку планувалося збільшити відрахувань з податку на доходи фізичних осіб до держбюджету більш ніж на 20 млрд грн (щоб на місцях залишалася лише 60%). У разі вилучення коштів мало б йтися про відмову від певних соціальних витрат на місцях від

пільгового проїзду в електротранспорті до будівництва укриттів у школах.

Інфляція. У бюджеті 2025 р. закладено інфляцію на рівні 9,5%. Такий запланований показник викликає питання з огляду на те, що тільки за останній місяць 2024 р. різко зросли споживчі ціни. Згідно зі звітом **Держстату** за підсумками жовтня у річному вимірі (проти жовтня 2023 р.) споживчі ціни зросли вже на 9,7%, тоді як у вересні цей показник дорівнював 8,6%. Наприклад, ціни на продукти харчування зросли на 10,8%, з них найсерйозніше зростання у овочів — на 62,1% рік до року, вершкового масла — на 27,3% та хліба — на 14,4%. Тобто інфляція вже зараз вища, ніж закладено до бюджету на наступний рік. (**Нацбанк свої прогнози щодо інфляції змінив — на 9,7%** на кінець цього року і 11,4% на перший квартал 2025 р. Вже за підсумками 2024 р. інфляція буде вищою 10%, а в першому кварталі наступного року — більше 11%). Але в бюджеті цифри по інфляції залишилися без змін.

Соціальні стандарти, як і зарплати бюджетникам, фактично заморожені. При цьому з урахуванням інфляції та загального подорожчання життя в Україні, «заморожування» витрат за соціальною сферою фактично означає зниження рівня життя. Так бюджетом передбачено:

- ✓ Середня зарплата — 24 389 грн (цього року — 20 581 грн).
- ✓ Прожитковий мінімум для працездатних осіб — 3 028 грн. При цьому профспілки ще до війни підраховували, що реальний прожитковий мінімум становив на той момент не менше ніж 5 тис. грн. Нині ж він ще вищий — близько 7,5 тис.
- ✓ Мінімальна зарплата — 8 тис. грн.

Скорочення соціальних витрат відбудеться переважно за рахунок зменшення дотації Пенсійного фонду на спеціальні пенсії, які Пенсійний Фонд тепер має частково

виплачувати власним коштом, а частково — скоротити. Кабміну доручено розробити спеціальні коефіцієнти для «надто великих» пенсій. Так, 29 жовтня 2024 р. у ВРУ було зареєстровано [Проект Закону](#) «Про внесення змін до деяких законів України щодо пенсійного забезпечення окремих категорій працівників (службовців)» ([реєстр. № 12165](#)), яким пропонується встановити єдині умови перерахунку пенсій, незалежно від закону, за яким вони обчислюються, а також призначення пенсії за вислугу років лише після звільнення з посади.

Також ПФУ отримає 11,3 млрд грн невикористаних пенсійних коштів пенсіонерів-переселенців (якщо ті не користуються рахунками більше року, держава їх просто забере).

Витрати на освіту порівняно з 2024 р. збільшаться на 18 млрд (до 189,9 млрд) **на медицину** — на 12 млрд (до 217 млрд). Хоча таке збільшення не покриє потреби цих сегментів.

Нагадаємо, що оклади вчителів залишаються одними із найнижчих у країні. Уряд вже вшосте переніс терміни виконання власної постанови про збільшення зарплати вчителям. Постанова була прийнята ще в липні 2019 р., але відтоді її ухвалення постійно відкладається. Профспілкові організації педагогів порушували питання підвищення, але їм відповіли відмовою. Як компенсацію педагогам запропоновано [доплати у 1 300 грн \(з 1 вересня 2025 року — 2 600 грн\)](#). Але такі доплати отримують лише вчителі, які працюють із повним навантаженням. Якщо ж кількість годин менша, то, відповідно, урізатимуть і доплати.

У бюджеті є статті, які викликають питання, наприклад, про підтримку українців за кордоном та сприяння їхньому поверненню в Україну (на 150 млн грн). Щоправда, яким чином планують повертати біженців, не повідомляється. Також виділено 200 млн грн на проекти стратегічних комунікацій та просування позитивного іміджу України за кордоном, на фінансування Державного фонду з декарбонізації та енергоефективної трансформації на 1,75 млрд, програму «Активні парки — локації здорової України» на 45,9 млн,

витрати на які, з урахуванням реалій воєнного часу, можна було б відкласти.

ПОДАЛЬШІ РИЗИКИ СКОРОЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

Міжнародний валютний фонд погіршив прогноз щодо кількості населення України. За оцінкою МВФ, якщо наявне населення України у 2021 р. становило 41,0 млн осіб, то у 2022 р. воно скоротилося до 34,5 млн осіб, у 2023 р. — до 34,0 млн осіб. Зокрема МВФ прогнозує таку чисельність населення:

- ✓ 2024 р. — 33,4 млн осіб (прогноз за квітень — 33,4 млн осіб);
- ✓ 2025 р. — 33,0 млн осіб (прогноз за квітень — 34,3 млн осіб);
- ✓ 2026 р. — 34,2 млн осіб (прогноз за квітень — 35,1 млн осіб);
- ✓ 2027 р. — 34,5 млн осіб (прогноз за квітень — 35,8 млн осіб);
- ✓ 2028 р. — 34,5 млн осіб (прогноз за квітень — 36,0 млн осіб).

При цьому ризики більшого відтоку мігрантів за кордон і меншого їхнього повернення досі переважають. За повідомленням [НБУ](#), тривала війна та значний дефіцит електроенергії обумовлюватимуть продовження зовнішньої міграції. Так, внаслідок дуже складної енергетичної ситуації влітку 2024 р. реалізувався ризик більшого відтоку мігрантів за кордон, ніж передбачалося раніше. Зокрема Національний банк України в жовтневому інфляційному звіті знову погіршив прогноз відтоку з України цього року — приблизно з 400 тис. до 500 тис.

У III кварталі 2024 р. країну залишили через проблеми з електроенергією та негативні очікування щодо опалювального сезону 200 тис. українців. Зростання тривало і на початку IV кварталу. Станом на середину жовтня 2024 р. загальна чисельність українських громадян, що знаходяться за кордоном оцінюється майже у 6,9 млн осіб.

Водночас, за прогнозами, більший відтік у поточному році означає с скорочення кількості

плануючих та які мають змогу виїхати, тому у 2025 р. відтік мігрантів прогнозується менший, ніж раніше передбачалося (близько 200 тис. порівняно з 300 тис., які НБУ очікував у липні).

Змінилися й прогнози щодо повернення вимушених мігрантів до України. Якщо у квітні 2024 р., МВФ очікував, що біженці почнуть повертатися в Україну з Європи вже 2025 р., то зараз фонд прогнозує зворотний потік лише у 2026 р.

Через адаптацію на новому місці та поступовість нормалізації економічних умов в Україні повернення буде дещо меншим, ніж очікувалося раніше (близько 200 тис. осіб). У липні НБУ передбачав повернення 400 тис. осіб.

При цьому у 2024 р. різко скоротилися грошові перекази українських працівників з-за кордону в Україну. Якщо рік тому в країну надходило близько \$1 млрд на місяць

від тих, хто працює поза країною, то в першому кварталі поточного року сума впала до \$800 млн на місяць. У другому кварталі сталося падіння до \$700 млн на місяць. Загалом за перше півріччя поточного року надійшло \$4,5 млрд. В аналогічному періоді минулого року надійшло \$5,9 млрд. Практично спад складе приблизно 20-25% на рік. Таке різке падіння переказів свідчить про очевидну тенденцію поступового переїзду родин із України.

Зважаючи на зазначене, за підсумками 2024 р. Україна отримає лише \$8,5 млрд переказів, хоча до війни отримувала \$12-13 млрд. Це негативно впливатиме на пропозицію робочої сили на ринку праці та скоротить потенційний споживчий попит. Збільшення потреб економіки у кваліфікованій робочій силі призведе до подальшого посилення диспропорцій на ринку праці та стимулюватиме зростання зарплат вище за зростання продуктивності в окремих секторах.

VI. ПОЗИЦІЇ ГРОМАДЯН З АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ¹

НАСКІЛЬКИ ПОЗИТИВНИМ ЧИ НЕГАТИВНИМ Є ВАШЕ СТАВЛЕННЯ ДО ЦИХ ДЕРЖАВ? % опитаних						
	Цілком позитивне	Переважно позитивне	Переважно негативне	Цілком негативне	Важко відповісти	Баланс*
Литва	51,8	35,6	3,9	2,6	6,0	80,9
Велика Британія	52,7	33,8	4,0	1,9	7,7	80,6
Латвія	51,6	35,8	3,7	3,1	5,9	80,6
Франція	39,2	47,1	4,5	2,1	7,1	79,7
Німеччина	43,1	43,5	5,7	1,9	5,7	79,0
Нідерланди	41,4	42,3	4,3	2,3	9,6	77,1
Канада	47,5	36,3	4,2	2,6	9,4	77,0
Чехія	37,7	45,4	5,4	2,3	9,2	75,4
Естонія	44,3	38,1	4,8	3,8	9,0	73,8
США	44,6	39,4	6,4	4,0	5,6	73,6
Польща	34,4	43,7	11,9	4,1	5,9	62,1
Японія	30,5	41,4	6,1	4,5	17,4	61,3
Молдова	25,3	49,1	10,3	3,0	12,3	61,1
Словаччина	18,6	49,6	11,9	6,6	13,3	49,7
Грузія	21,1	43,6	16,9	4,0	14,3	43,8
Румунія	17,2	48,2	13,6	8,6	12,4	43,2
Ізраїль	18,3	40,0	15,8	8,1	17,8	34,4
Туреччина	14,7	40,4	23,6	6,0	15,2	25,5
Вірменія	12,8	39,2	19,2	7,6	21,3	25,2
Азербайджан	12,5	33,6	19,3	6,8	27,8	20,0
Республіка Корея (Південна Корея)	14,7	29,0	14,7	15,1	26,5	13,9
Бразилія	10,9	29,8	19,2	9,0	31,1	12,5

* Різниця між частками тих, хто ставиться позитивно, і тих, хто ставиться негативно.

¹ Результати соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 20 по 26 вересня 2024 р. в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Раєт в Україні. Зміст опитування є винятковою відповідальністю Раєт та його партнерів і не обов'язково відображає погляди Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або уряду США.

Опитування методом face-to-face проводилося у Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернігівській, Чернівецькій обл. та м. Києві (у Запорізькій, Донецькій, Миколаївській, Харківській, Херсонській обл. – лише на тих територіях, що контролюються урядом України та на яких не ведуться бойові дії).

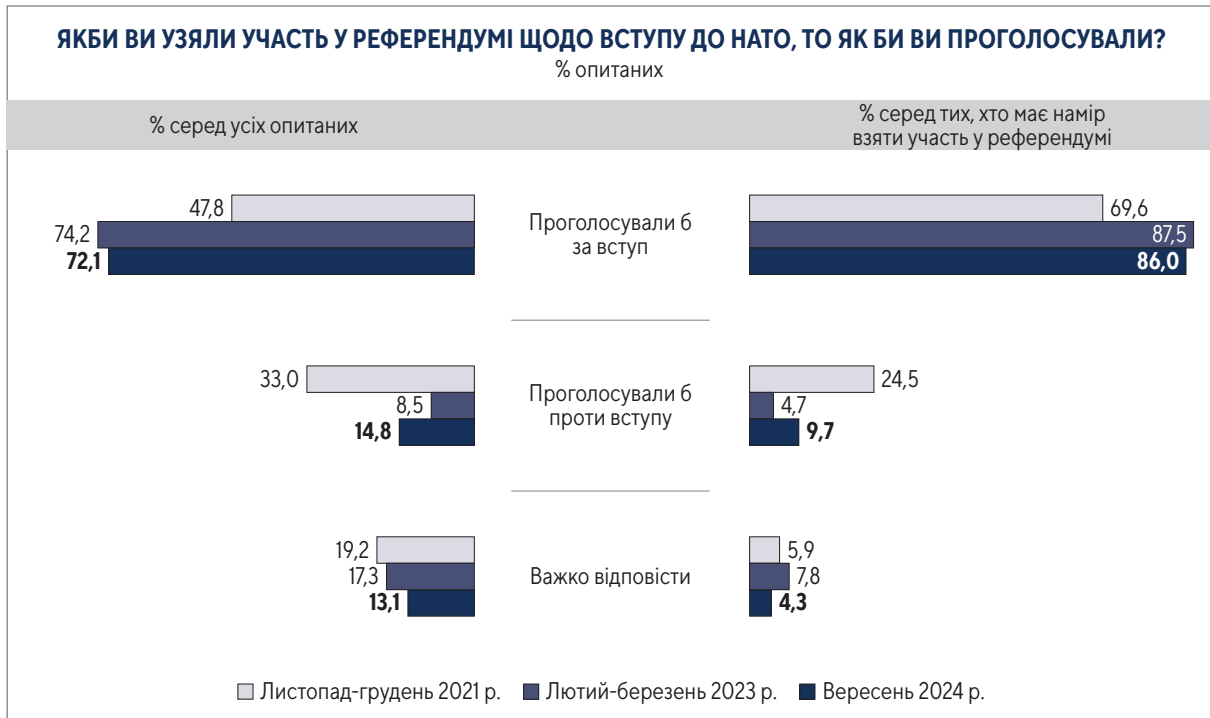
Опитування проводилося за стратифікованою багатоступеневою вибіркою із застосуванням випадкового відбору на перших етапах формування вибірки та квотного методу відбору респондентів на заключному етапі (коли здійснювався відбір респондентів за статево-віковими квотами). Структура вибіркової сукупності відтворює демографічну структуру дорослого населення територій, на яких проводилося опитування, станом на початок 2022 р. (за віком, статтю, типом поселення).

Опитано 2 016 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%. Разом з тим, додаткові систематичні відхилення вибірки можуть бути зумовлені наслідками російської агресії, зокрема, вимушеною евакуацією мільйонів громадян.

НАСКІЛЬКИ ПОЗИТИВНИМ ЧИ НЕГАТИВНИМ Є ВАШЕ СТАВЛЕННЯ ДО ЦИХ ДЕРЖАВ?						
% опитаних (продовження)						
	Цілком позитивне	Переважно позитивне	Переважно негативне	Цілком негативне	Важко відповісти	Баланс*
Казахстан	9,6	30,4	26,3	13,2	20,5	0,5
Південно-Африканська Республіка	6,7	21,6	18,3	17,5	35,9	-7,5
Індія	6,4	25,3	27,5	18,0	22,8	-13,8
Угорщина	6,2	21,8	30,2	29,3	12,6	-31,5
Китай	3,5	12,5	27,1	46,1	10,8	-57,2
Корейська Народна-Демократична Республіка (Північна Корея)	2,6	5,7	16,0	60,3	15,5	-68,0
білорусь	2,5	6,9	22,6	61,4	6,5	-74,6
Іран	2,0	5,1	16,3	68,4	8,2	-77,6
росія	1,0	1,9	6,3	88,0	2,7	-91,4

* Різниця між частками тих, хто ставиться позитивно, і тих, хто ставиться негативно.

Існують різні думки щодо переговорів з росією. З ЯКИМ ІЗ ЦИХ ТВЕРДЖЕНЬ ВИ ЗГОДНІ БІЛЬШОЮ МІРОЮ?

% опитаних

	Вересень-жовтень 2022 р.	Лютий-березень 2023 р.	Вересень-жовтень 2023 р.	Вересень 2024 р.
Це дієвий спосіб досягнення миру, яким слід скористатися вже зараз				
Так	16,6	13,1	20,9	35,2
Ні	63,7	72,4	63,1	47,8
Важко відповісти	19,7	14,5	16,0	17,0
Переговори з росією слід вести тільки після витіснення її військ на лінію протистояння станом на 23 лютого 2022 р.				
Так	20,6	17,6	25,1	37,2
Ні	59,7	64,7	61,1	41,2
Важко відповісти	19,7	17,7	13,8	21,5
Переговори з росією слід вести тільки після витіснення (виведення) її військ на кордони станом на 1991 р.				
Так	57,5	60,7	60,8	49,4
Ні	21,9	21,3	23,6	29,2
Важко відповісти	20,7	18,1	15,5	21,4

Над номером працювали:

Колектив авторів: Ю. Якименко (керівник проєкту), А. Биченко, О. Мельник, М. Міщенко, М. Пашков, О. Пищуліна, В. Омельченко, Г. Рябцев, П. Стецюк, М. Сунгуровський, В. Юрчишин, М. Єріна (практикантка Центру Разумкова).
Редакційно-видавничий відділ: З. Міщеня, О. Перевозник, Т. Овсяник.

Наша адреса:

01032, м. Київ, бул. Тараса Шевченка, 33Б, 7-й поверх

Телефон: (38 044) 201-11-98

Факс: (38 044) 201-11-99

e-mail: info@razumkov.org.ua

Вебсторінка: www.razumkov.org.ua

